

— визначення в законі окремих різновидів зловживань процесуальними правами;

— застосування заходів відповідальності та інших заходів цивільного процесуального примусу за зловживання процесуальними правами, перш за все у вигляді відмови в санкціонуванні несумлінних процесуальних дій.

Серед нових заходів відповідальності заслуговують на увагу пропозиції про впровадження таких заходів, як накладання судового штрафу, відшкодування збитків, завданих несумлінною поведінкою, компенсація моральної шкоди тощо.

Але, слід зазначити, що у всіх випадках головуючий повинен сприяти найскорішому вирішенню справи, але в той же час, розгляд справи повинен бути повним, всебічним та усестороннім, а тому тільки головуючий на власний розгляд вправі визначати чи призведе та чи інша процесуальна дія сторони до зловживання та яким процесуальним чином їй протидіяти.

Петренко В.С.

*к.ю.н., доцент кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права,
суддя Київського районного суду м. Одеси*

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Частиною 3 ст. 27 ЦПК України закріплено загальне положення, згідно з яким особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Разом із тим, саме по собі закріплення загальної засади добросовісності в процесуальному законі залишається лише на рівні принципу, не одержуючи подальшого розвитку в окремих положеннях даного нормативно-правового акту. ЦПК України не містить визначення поняття зловживання процесуальними правами як і не закріплює загальних наслідків такого зловживання.

Судовий захист порушених прав і законних інтересів є функцією держави, реалізація якої здійснюється, в тому числі, і за допомогою цивільного процесу. На початковому етапі звернення зацікавленої особи до суду їй не може бути відмовлено в захисті

за умови дотриманні формальних процесуальних вимог, оскільки в переважній більшості випадків наявність чи відсутність матеріального права на позов, на відміну від процесуального, може бути з'ясована судом лише після розгляду справи по суті.

Вирішення питання про наявність матеріальних передумов звернення до суду на стадії відкриття провадження у справі може свідчити про обмеження у доступі до правосуддя.

У 17 ст. Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року зловживання правом визначається як діяльність або дії, спрямовані на скасування прав і свобод, визнаних у Конвенції, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

Наслідки подання індивідуальної скарги у Європейський Суд з прав людини при зловживанні правом на подачу скарги передбачені в ст. 35 Конвенції, і полягають у визнанні такої скарги неприйнятною.

Проблема зловживання процесуальними правами з боку учасників цивільних спорів в даний час має особливу значимість у зв'язку з тим, що нерідко особи, які беруть участь у справі, з метою безпідставного отримання необхідного їм рішення суду, затягування процесу або для інших недобросовісних цілей використовують належні їм процесуальні права всупереч з їх дійсним призначенням. Дане явище виступає чинником, що дестабілізує правосуддя і створює серйозні перешкоди для ефективного вирішення спорів.

Деякі науковці визначають зловживання процесуальними як нічим не обмежену можливість порушення цивільних справ, а в якості прикладів недобросовісної поведінки вказують на пред'явлення завідомо безпідставних позовів, оскарження судових рішень при повному усвідомленні їх правильності, порушення перед судом безцільних клопотань лише для затягування процесу.

Під зловживанням правом, як матеріальним, так і процесуальним, Європейський Суд з прав людини у своїй практиці розуміє таке його використання, яке спрямоване на боротьбу із закладеним у нього ж позитивним регулятивним потенціалом, в тому числі, що суперечить принципу правової визначеності.

На практиці існує велика ймовірність змішування таких категорій як зловживання процесуальним правом і реалізація процесуальних прав. Так, у ряді випадків ЄСПЛ зазначав у своїх рішеннях, що подання суду клопотань про відкладення судових засідань на тривалий термін з причини хвороби сторони, неодноразова зміна заявлених вимог, самі по собі не свідчать про зловживання правами.

Як було зазначено, вітчизняний процесуальний закон не розкриває поняття «зловживання процесуальним правом», на відміну від інших країн, де під зловживанням правом розуміють здійснення цивільних прав виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі, дії в обхід закону, а також інше завідомо несумлінне здійснення цивільних прав.

Метою здійснення правосуддя у цивільних справах є захист порушеного або оспорюваного права чи законного інтересу позивача.

Отже, зловживання процесуальними правами, так чи інакше, має бути спрямоване на перешкоджання реалізації механізму захисту. При цьому суб'єктами, які можуть зловживати своїми процесуальними правами, можуть бути не тільки особи, які беруть участь у справі, але й інші учасники процесу, оскільки кожен з них наділений процесуальними правами і обов'язками в тій чи іншій мірі, і, як наслідок, може впливати на хід самого провадження. Форми реалізації при цьому можуть полягати у перенесенні судового засідання, безпідставному затягуванні судового процесу, перешкодженні розгляду справи, у тому числі шляхом неподання доказів, або надання неналежних доказів по справі, безпідставному оскарженні судового рішення, а також іншими шляхами, що тягне за собою перешкоджання прийняттю законного та обґрунтованого рішення, або його виконанню.

Нерідко зловживання процесуальними правами впливає з невірного розуміння принципів цивільного процесу, таких як принципу змагальності і диспозитивності.

Найчастіше принцип змагальності розкривається через допустимість будь-яких процесуальних прийомів, що приводять до необхідного результату, або будь-якого процесуального поведінки, однак даний принцип має, у першу чергу, забезпечувати реалізацію законних і обґрунтованих інтересів всіх осіб, які беруть участь у справі.

Науковці вважають, що відсутні будь-які підстави для ототожнення принципу диспозитивності і нічим не обмеженої свободи реалізації процесуальних прав. За своїм значенням принцип диспозитивності не є абсолютним, тому він не може служити виправданням безпідставного здійснення процесуальних прав, не пов'язаних з метою реального захисту прав суб'єкта. Свобода розпорядження процесуальними засобами захисту обмежена, насамперед, вимогами закону та інтересами інших осіб, які можуть постраждати у разі неналежної реалізації процесуальних прав.

Зловживання процесуальним правом у цивільному процесі також може виникнути у зв'язку з недобросовісними діями осіб,

які беруть участь у справі, в суді першої інстанції, починаючи з моменту звернення позивача до суду за захистом потенційно «порушеного» права, а також у зв'язку із безпідставним порушенням проваджень по перевірці судових актів, в тому числі тих, що вже вступили в законну силу, що у свою чергу, суперечить принципу правової визначеності і тягне за собою більш тяжкі наслідки для добросовісної сторони.

Наділяючи учасників процесу різними правами, закріплюючи принципи диспозитивності, змагальності, рівноправності в цивільному процесі, законодавець виходить з імперативного правила недопущення обмеження прав інших осіб.

З урахуванням викладеного, зловживання процесуальними правами можна визначити як дії або бездіяльність учасників процесуальних правовідносин, які спрямовані на реалізацію належних їм процесуальних прав з метою заподіяти майнову або нематеріальну шкоду іншим учасникам процесу, або як діяльність, спрямовану на реалізацію належній такій особі прав всупереч закону.

Визначення дієвих механізмів правового регулювання запобігання зловживанню процесуальними правами призводить до необхідності аналізу такої правової категорії як «фіктивний процес».

«Фіктивний» цивільний процес за своєю суттю є формою зловживання процесуальними правами, особами, які беруть участь у справі, судом, іншими учасниками процесу.

Під «фіктивним процесом» розуміють судовий спір, у якому сторони на підставі попередньої домовленості заявляють перед судом про наявність неіснуючого спору для досягнення своєї, прихованої від суду, мети.

Звернення з позовом до суду для порушення «фіктивного процесу» є однією з форм зловживання правом на позов, так як позивач, заявляючи, за згодою відповідача, про існування порушення його суб'єктивних прав чи законних інтересів, в дійсності не потребує надання йому судового захисту, тобто подає безпідставний позов, зловживаючи своїм правом.

Таким чином, фіктивний цивільний процес це процес, при якому справа порушується без мети захисту прав, або в ході якого особи, які беруть участь у справі, зловживають своїми процесуальними правами без достатніх на те підстав і таке зловживання, як правило, заподіює шкоду особам які не беруть участь у справі.

Фіктивність цивільного процесу може бути виражена як в діях обох сторін, так і за допомогою процесуальних дій однієї особи,

яка бере участь у справі, зокрема, може передбачати зловживання правом лише позивача, який направляє в суди безліч надуманих позовів, паралізуючи роботу сумлінного відповідача.

Досить відомими є справи про розірвання шлюбу, коли до суду з вимогою про його розірвання та розподіл спільної власності, звертається подружжя, проте насправді чоловік та дружина переслідують мету збереження цього майна від кредиторів, які вимагають виконання боргових зобов'язань одним з подружжя. Таким чином, судове провадження у справі направлено не на виконання положень закону та реалізацію прав громадян, а на сприяння недобросовісній стороні у справі.

Ще з часів римського приватного процесу проти зловживання процесуальними правами в різних правових системах були випробувані на практиці чотири заходи:

- попереднє посвідчення сторонами своєї сумлінності за допомогою складання присяги;
- покладення судових витрат на винну в недобросовісному веденні справи сторону;
- стягнення з неї збитків, завданих іншій стороні;
- накладення на неї штрафу, заміна його у разі неспроможності, арештом.

Визнавши факт зловживання процесуальними правами, суд повинен припинити таку процесуальну діяльність, тим самим, відмовивши в реалізації права недобросовісним шляхом. При цьому необхідно враховувати, що в силу особливої конституційної значущості державних механізмів судового захисту, суду слід відмовляти у реалізації права лише після попередження особи про виявлення в її діях зловживання і постановлення у разі встановлення факту зловживання відповідної мотивованої ухвали.

Разом із тим, декларативного закріплення неприпустимості зловживання процесуальними правами явно недостатньо, необхідна ще й дієва реалізація механізму захисту від зловживання.

Доцільним уявляється внесення змін до ЦПК, що передбачатимуть можливість віднесення судових витрат на особу, яка зловживає своїми процесуальними правами.

Зазначена компенсація являє собою міру цивільної процесуальної відповідальності сторони, що недобросовісно заявила необгрунтований позов або систематично протидіяла правильному і своєчасному розгляду справи. Така компенсація має бути віднесена до витрат, пов'язаних з розглядом справи, тобто є одним із видів судових витрат.

Крім того, у процесуальному законодавстві необхідно закріпити таку санкцію майнового характеру за зловживання як штраф. Інститут судових штрафів має забезпечити виконання завдань цивільного судочинства щодо об'єктивного розгляду справ протягом розумного строку.

Кисельов В.К.

суддя Суворовського районного суду м. Одеси

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Відповідно до ст. 1 ЦПК України завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

У відповідності до ч. 1 ст. 157 ЦПК України суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів — одного місяця.

При цьому, ч. 2 даної статі визначає, що у виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може подовжити розгляд справи, але не більш як на п'ятнадцять днів.

Таким чином, обов'язок суду розглянути справу у строки, які не повинні перевищувати 75-76 діб.

В практиці такі строки у більшості випадків дотримуються під час розгляду справ, які не складають великої складності, як наприклад, справи про розірвання шлюбу, стягнення аліментів, позбавлення батьківських прав, стягнення заборгованості за кредитними договорами, встановлення юридичних фактів тощо.

При цьому необхідно врахувати, що вищевказані справи як правило не потребують витребування доказів по справі, проведення судових експертиз або виконання судових доручень, а також при умові явки сторін, або даних про належне сповіщення сторін.

В той же час, ч. 4 ст. 122 ЦПК України встановлює, що питання про відкриття провадження у справі або про відмову у відкритті провадження у справі суддя вирішує не пізніше трьох днів з дня надходження заяви до суду або закінчення строку, встановленого